

УДК 330.322.01(477)

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ

Нечитайло У.П.

У статті досліджено існуючі підходи до тлумачення інвестиційного потенціалу. З'ясовано специфіку взаємозв'язків між поняттями: «інвестиційний потенціал», «інвестиційні ресурси», «інвестиційний клімат», «інвестиційна привабливість». Здійснено огляд українських та зарубіжних підходів до розуміння ключових категорій інвестиційного процесу, проведено їх компонентне структурування.

Ключові слова: *інвестиційний потенціал, інвестиційний клімат, інвестиційні ресурси, інвестиційна привабливість, структурно-видовий підхід.*

ВСТУП

В умовах існування різноманітних економічних напрямків та удосконалення теорій «інвестиційного

Нечитайло Уляна Павлівна, м.н.с. Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, викладач кафедри економіки, менеджменту та маркетингу ДВНЗ «Ужгородський національний університет», т. 0312640734 (роб.)

процесу», важливим стає завдання формування єдиного підходу до визначення й оцінки інвестиційного потенціалу регіону в цілому та видів економічної діяльності зокрема. Розв'язання даної проблеми дозволить ефективно використовувати та примножувати існуючий та набутий інвестиційний потенціал регіону та стимулювати пошук інвестиційних можливостей для розподілу його невикористаної частини. Першим кроком у вирішенні

цих завдань має стати правильне розуміння сутності терміну «інвестиційний потенціал регіону», яке дозволить істотно підвищити точність, вірогідність його оцінки та збільшить ефективність і стабільність регіональної політики.

Вагомий внесок у формування суті категорій «інвестиційний потенціал» та «інвестиційний клімат» зробили такі іноземні та вітчизняні дослідники: Цурелин А.В.[33], Тумусов Ф.С.[27], Стеченко Д.М.[24], Титаренко Н.О., Поручник А.М.[25], Кармов Р.А.[13] Бочаров В.В.[3], Л.Дж. Гітман і М.Д.Джонк [5], Шарп У., Александер Г., Бэйли Дж. [35], Пересада А.А.[21], Бланк І.А.[1], Іванов С.В.[11], Завгородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С.[9], А.Фолом'євим, В.Ревазовим, [31], Філіпенко А.С., Будкін В.С., Гальчинський А.С.[30], Захарін С.В.[10], Федоренко В.Г.[29] та інші.

Не дивлячись на велике коло дослідників, проблеми формування та використання інвестиційного потенціалу до сьогодні залишається невирішеним питанням.

Метою статті є дослідження зв'язків між поняттям інвестиційний клімат та вплив його на інвестиційний потенціал. Для досягнення мети структура статті побудована наступним чином: перша частина статті присвячена теоретичному аналізу існуючих українських та зарубіжних підходів до розуміння ключових категорій інвестиційного процесу, проведено їх компонентне структурування, а у другій частині, на основі цього побудовано схему формування інвестиційного потенціалу регіону.

За результатами дослідження сформувано висновки та визначено перспективи майбутніх досліджень. Основними методами дослідження були методи збору інформації, абстрактно-логічний метод для узагальнення та формування висновків, графічний метод.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Визначення сутності інвестиційного потенціалу регіону припускає необхідність уточнення змісту пов'язаних з ним основних категорій інвестиційного процесу. Адже без чіткого й однозначного визначення предмету дослідження неможливо сформулювати критерії та розробити, адекватний економічним реаліям, методологічний апарат оцінки інвестиційного потенціалу в регіоні.

До тлумачення поняття «потенціал» слід підходити двояко: у вузькому і широкому розумінні. У першому випадку – термін «потенціал» походить від латинського слова «potential», що в перекладі означає – сила, міць. У другому – сукупність наявних можливостей, ресурсів, засобів, які можуть бути використані для досягнення певної мети [8, с. 467].

Економічна категорія «потенціал» як узагальнююче поняття в широкому науковому вжитку почало використовуватися наприкінці 70-х та на початку 80-х років ХХ ст. [15, с.12-21]. В цей час в економічній літературі та словниках з'являється значна кількість термінів пов'язаних із поняттям «потенціал»: економічний, виробничий, природний, трудовий, експортний, інтелектуальний,

інформаційний, інноваційний потенціал, потенційні конкуренти, потенційні можливості, як результат. Відповідно, використовують різні тлумачення цього поняття.

У великій радянській енциклопедії визначення «потенціалу» подано як «кошти, запаси, джерела, що є в наявності та можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певних цілей, здійснення плану; рішення якої-небудь (необхідної) задачі; можливості окремої особи, суспільства, держави у певній галузі». Великий економічний словник під редакцією А.Н. Азріліяна [2] термін «потенціал» визначає як сукупність наявних засобів, можливостей у певній області. Економічна енциклопедія під редакцією С.В. Мочерного [7] подає тлумачення потенціал, як наявність в економічного суб'єкта ресурсів, їх оптимальна структура та вміння раціонально використовувати їх для досягнення поставленої мети. [8] Іншими словами, важливо не кількісно мати ці ресурси, а якісно і вміло раціонально їх використовувати для розвитку національних інтересів економіки України. Професор О. І. Шаблій взагалі згрупував існуючі уявлення про дане поняття за трьома ознаками: носій (субстрат), власність, відношення [34,с.104]. Такий подібний підхід використовує і В.Приймак, відображаючи функціональний аспект поняття «потенціал» [23, с.9] та розглядаючи його через призму таких ознак:

1. *номінальний* аспект потенціалу, що відображає значення «сукупність» умов, ресурсів тощо.

2. *атрибутований* аспект. Трактуючи потенціал як «потужності», «можливості», «здатності». В даному аспекті він характеризує кількісні та якісні його ознаки атрибути потенціалу.

3. *релятивний* аспект потенціалу, що відповідає уявленню про потенціал як про «продуктивність». Такий підхід зображає співвідношення між потенціалом та його використанням. Певною мірою це є диференціальною характеристикою його ефективності. [34, с.533].

З приведеного аналізу видно, що навіть в етимологічній суті поняття потенціалу існують великі розбіжності.

Як показали результати проведених досліджень [19], інвестиційний потенціал – це не шаблонна формула суми інвестиційних ресурсів плюс можливості їх використання, а особлива комбінація ресурсів.

У дослідженнях [18,ст.26], [19,с.28] «інвестиційний потенціал» характеризують:

- кількість накопичених в економіці інвестиційних ресурсів, що при певних умовах можуть трансформуватися в інвестиції, тобто кількість ресурсів служить базою інвестування;

- сукупність умов, необхідних для залучення даних ресурсів у процес інвестування, що і є визначальним фактором рівня використання інвестиційного потенціалу.

Співвідношення категорій не можливо без сутності поняття «інвестиційний потенціал», «інвестиційні ресурси», «інвестиційний клімат», «інвестиційні можливості», «інвестиційне

середовище», «інвестиційна привабливість». Теоретичний аналіз суті цих категорій дозволить визначити та удосконалити їх зміст, а також з'ясувати

специфіку взаємозв'язків, які виникають між ними (рис. 1).

Рис. 1 Співвідношення ключових категорій інвестиційного процесу регіону

У сучасній економічній літературі спостерігається тенденція коли, поняття інвестицій зводять до ототожнення з інвестиційними ресурсами. Під якими розуміють «грошові, матеріальні та нематеріальні цінності, які використовують суб'єктом господарювання у процесі їх вкладання в об'єкти інвестування для отримання прибутку чи досягнення соціального ефекту» [6], однак на наш погляд це не вірно, бо інвестиції - це дія, а інвестиційні ресурси це джерела для формування цих інвестицій, що і доводять результати аналізу [20, ст.109] поняття інвестицій через призму трьох підходів.

Незважаючи на те, що інвестиційні ресурси, хоч і досліджуються у різних ракурсах, все одно складають єдине цілісне поняття, яке можна розглядати як на мікро рівні (підприємства), так і на мезо- та макрорівнях (як ресурси видів економічної та промислової діяльності, регіону, міста та держави). Дискусійним залишається лише питання з'ясування їх структури.

На думку автора, поняття «інвестиційні ресурси», потребує уточнення у таких напрямках:

1. це не тільки фінансові, матеріальні, нематеріальні та трудові, а також інтелектуальні, гуманітарні ресурси тощо, які за відповідних умов здатні підвищити або знизити ефективність застосування перших, тобто це і ресурси супроводу. [28, с. 48].

2. важливим є трансформація інвестиційних ресурсів у інвестиційний потенціал. Це запорука розвитку інвестиційного процесу території.

Отже, інвестиційні ресурси – це перелік необхідних ресурсів, що використовуються для здійснення інвестиційної діяльності та є джерелом, що формує наявний інвестиційний потенціал регіону.

Іншою важливою ключовою категорією, якою оперують у визначенні інвестиційного потенціалу є клімат (середовище).

Інвестиційний потенціал є мотивом до якого, окрім власника інвестиційних ресурсів мають бути залучені й суб'єкти, що мають потребу в інвестиціях. А тому цей процес вимагає цільової координації. Але, крім наявності суб'єктів інвестиційної діяльності, «для виникнення організації як суттєво нової форми ...взаємодії необхідне середовище» [14, 32].

Середовище у класичній теорії організації виробництва пов'язують з умовами, необхідними для її здійснення в країні чи у регіоні перебування. У сучасній економічній літературі між термінами «середовище», «умови» існують певні термінологічні розбіжності, пов'язані із використанням того чи іншого поняття. Причинами виникнення цих розбіжностей є те, що в основі цих понять лежить близькі та взаємопов'язані категорії.

Останніми роками замість поняття «середовище та умови» часто використовують термін «клімат». На наш погляд ці терміни, хоч і близькі за своїми характеристичними ознаками, але розкривають різні за обсягом і відображенням суті проблеми. Поняття «інвестиційний клімат» застосовують при аналізі загальної інвестиційної ситуації на макрорівні в цілому. Можна погодитися з Бланком І.О., який вважає, що на рівні регіонів багато факторів, які складають зміст поняття «інвестиційний клімат», вже не діють, а саме (політичні, правові, інфляційні тощо) [1]. Як правило, загальнодержавні фактори однакові у всіх регіонах країни, а на мезорівні інвестиційне середовище регіону – це безпосередньо прямі дії місцевих та регіональних факторів.

Зарубіжні автори такі, як Л.Дж. Гітман і М.Д.Джонк [7, с.34], Шарп У., Александер Г., Бэйли Дж. [5, с.2-16] розглядають поняття «інвестиційне середовище» відповідно до системи понять і категорій ринкової економіки трактуючи інвестиційне середовище як умови торгівлі цінними паперами та рівень підготовки інвесторів, які мають орієнтуватись у джерелах інформації, що характеризують інструменти інвестування, та повинні вміти розробляти стратегію інвестування, оцінивши норми прибутку і ступінь ризику.

Мартиненко В.Ф. [17,с.16] трактує інвестиційне середовище як сферу взаємодії суб'єктів інвестиційного процесу, умови якої формуються інтегративними чинниками, функцією яких є постачання та утворення необхідних інвестиційних ресурсів, та перетворення їх на інвестиційний потенціал, який має бути достатнім для задоволення суспільних, колективних та індивідуальних потреб.

Для кращого розуміння суті цієї категорії проведено огляд українських та зарубіжних публікацій, щоб розподілити компоненти його родових значень і згрупувати їх у межах відповідної вибірки визначень суті поняття «інвестиційний клімат» (далі ІК), «ІК держави», «ІК економіки» (всього 27 прикладів дефініцій).

Так із 27 проаналізованих визначень авторів у 11 з них ІК - це перелік умов для інвестування в даний

регіон чи країну [9], [1], [11], [7], [26], [16], [21], [30], [10], [29] та інші. У 4 – «сукупність чинників/факторів». Якщо опиратися на визначення чинника, то це «...комплекс показників, явищ, процесів, що формують і визначають функціонування ринкового механізму за визначенням Недашківського М., Данілова О. За іншими визначеннями, „чинник – рухома сила економічних, виробничих процесів, що впливає на результат виробничої, економічної діяльності” [4, с.194]. Таким чином, визначення „інвестиційний клімат” можна сформувати як рухома сила, що спонукає іноземного інвестора до прийняття рішення щодо вкладення капіталу в ту чи іншу країну з метою досягнення певних цілей, а саме отримання прибутку, поширення впливу, зменшення витрат тощо.

Іншими менш уживаними термінами, що асоціюють з інвестиційним кліматом, є 1- можливість; 2 - середовище або атмосфера, ситуація; 5 - підсистема, система, тобто, використання таких різних на перший погляд термінів як от чинник, фактор, умови, можливість, система, середовище має дуже спільне основоположне поняття «умови». (Це ні що інше, ніж заміна цими термінами слова «умови» (слова синоніми).

Розподіл частоти повторюваності названих компонентів сутності «інвестиційного клімату» у відсотковому значенні подано на рис. 2.

Рис. 2 Структурний розподіл компонентів поняття «інвестиційний клімат»

З даних рис. 2 видно, що найчастіше інвестиційний клімат автори тлумачать, як сукупність умов для інвестування - 44%. Друге місце - 19% у структурному розподілі займає підсистема в інституційній системі. Третє місце дружно поділили фактори/чинники (15%) та інвестиційний потенціал, інвестиційна активність та ризик (15%), що складає 30% від усієї сукупності, а на останньому місці з часткою 7% - середовище.

Похідним від «інвестиційного потенціалу» є рівень інвестиційної привабливості, тобто більш високий потенціал території формує його більш

високу привабливість для цілей інвестування, ніж інші території, що займають нижчі позиції у рейтингу.

Козаченко Г.В., Антіпов О.М., Ляшенко О.М., Дібніс Г.І. [12] трактують *інвестиційну привабливість* через сукупність об'єктивних і суб'єктивних умов, що сприяють або перешкоджають процесу інвестування національної економіки на макро-, мезо- і мікрорівнях.

Перераховані вище авторські підходи розкривають сутність інвестиційної привабливості, через використання поняття інвестиційного клімату,

що призводить до їх ототожнення й неточності в трактуваннях.

Покатаєва К.П. зазначає, що: «Інвестиційна привабливість - це інтегральна характеристика доцільності вкладання капіталу в потенційні об'єкти інвестування з огляду на їх інвестиційний потенціал та пов'язанні з цим процесом специфічні (мікроекономічні) й неспецифічні (макроекономічні) інвестиційні ризики, які, власне, і є головними складовими розглядуваної категорії». [22]. У цьому визначенні автор говорить про доцільність вкладання в існуючі об'єкти з огляду на інвестиційний потенціал (який під собою має певні можливості, наявні сили, запаси, засоби, що використовуються для досягнення поставленої мети різними суб'єктами господарювання.) та інвестиційні ризики (які прогнозує інвестиційний клімат).

Результати дослідження системи взаємозв'язків інвестиційних ресурсів, інвестиційного клімату та їх вплив на формування інвестиційного потенціалу зображено на рис. 3.

З рис. 3 видно, що номінально інвестиційний потенціал формують інвестиційні ресурси, а саме: фінансові, трудові, матеріальні, нематеріальні, інформаційні, лобістські ресурси. Ефективне використання цих інвестиційних ресурсів впливає на інвестиційну привабливість регіону. Атрибутованим аспектом інвестиційного потенціалу регіону реалізуються через управління інвестиційними можливостями, що може бути визначено, як сукупність сприятливих умов для інвестування, а це в свою чергу призводить до досягнення сприятливого інвестиційного клімату регіону. Управління має здійснюватися на основі системи методів і способів.

Автором запропоновано формування та використання інвестиційного потенціалу регіону проводити через призму його управлінських функцій, та з врахуванням існуючої структури економіки регіону в розрізі видів економічної та промислової діяльності.

Тобто, інвестиційний потенціал - це здатність досягти бажаного результату через реалізацію та управління інвестиційними можливостями, що містяться в інвестиційних ресурсах, що в свою чергу створює сприятливий інвестиційний клімат, який забезпечує інвестиційну привабливість регіонів та держави зокрема.

Отже, за допомогою структурного розподілу сукупних властивостей інвестиційного потенціалу можливо розробити дієву регіональну інвестиційну політику, яка забезпечить ефективний розвиток окремо взятого регіону з урахуванням його індивідуальних особливостей та можливостей.

ВИСНОВКИ

Аналіз інвестиційного потенціалу дає підстави для таких висновків:

- взаємодія суб'єктів господарювання і вкладання капіталу здійснюється в інвестиційному середовищі, що характеризується негативним та позитивним інвестиційним кліматом, наявність відповідних умов якого залежить від комплексу чинників, які зумовлюють ефективність перетворення інвестиційних ресурсів на інвестиційний потенціал;

- інвестиційний потенціал утворюється від взаємодії упорядкованих та структурованих фінансових, трудових (у які також включаємо гуманітарні, духовно-моральні, інтелектуальні) матеріальних, нематеріальних, інформаційних, лобістських, та інших необхідних ресурсів у виробництві інвестиційних та споживчих товарів і спрямовується на забезпечення кожним господарським суб'єктом своїх інтересів;

- інвестиційні ресурси можуть перетворитися на інвестиційний потенціал за відповідних умов. Якщо несприятливі умови, то інвестиційні ресурси не використовують, а отже у стадію інвестиційного потенціалу не переходять;

- сучасна інвестиційна парадигма господарської діяльності, що будується на жорсткій конкурентній боротьбі, знижує інвестиційний потенціал економіки, інвестиційні ресурси суспільства використовуються неефективно, що зумовлює необхідність активізації суб'єктів суспільного виробництва в пошуку нової моделі цивілізаційного розвитку.

Результати дослідження сутності «інвестиційний клімат», «інвестиційні ресурси», «інвестиційна привабливість», «інвестиційні можливості» показали, що основною умовою існування взаємозв'язків між ними є наявність існування «інвестиційного потенціалу» в трьох аспектах. Номінальний аспект передбачає обов'язково існування інвестиційних ресурсів, атрибутований аспект наявність сприятливого інвестиційного клімату, який досягається через управління інвестиційними можливостями, за умови використання інвестиційних ресурсів, а релятивний аспект досягається за умови існування двох попередніх, які забезпечили досягнення інвестиційної привабливості для регіону (видів діяльності) і ці попередні етапи формують інвестиційний потенціал.

На даний момент інвестиційний потенціал тяжіє до більш цілісного та системного підходу, що стане перспективою майбутніх досліджень.

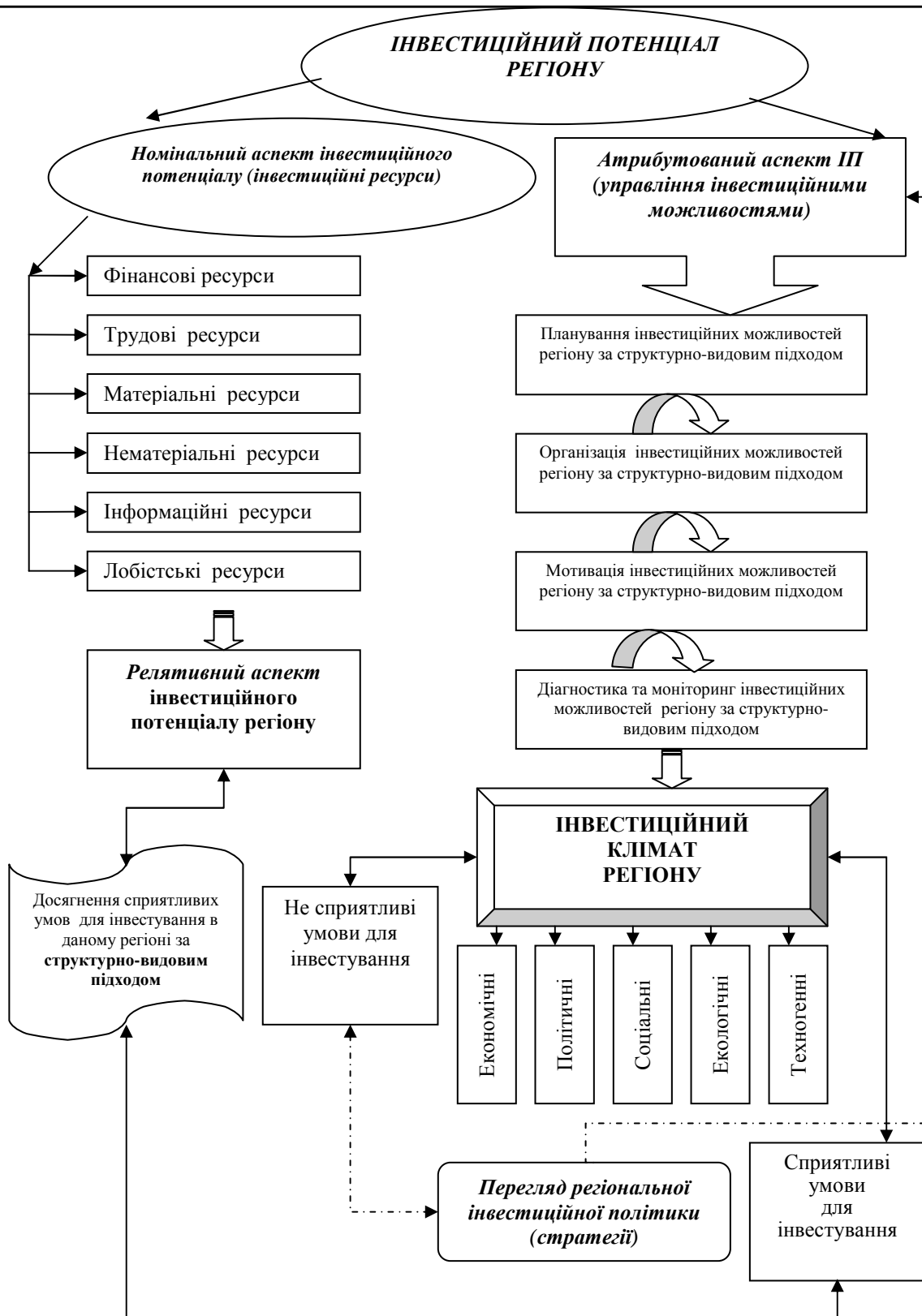

Рис. 3 Система взаємодії ключових категорій інвестиційного процесу

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бланк І.А. Інвестиційний менеджмент: Учебний курс / Бланк І.А. – К. Эльга, Ника-Центр, 2006. - 552 с.
2. Большой экономический словарь / [под ред. А.Н. Азрилияна]. - 6-е изд., доп. и перераб. - М.: Институт новой экономики, 2004. - 1376 с. - ISBN: 5-89378-012-4
3. Бочаров В.В. Методи фінансування інвестиційної діяльності підприємств / Бочаров В.В. - М.: Финансы и статистика, 1998. - 160 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел]. - К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2003. - 1440 с
5. Гитман Л. ДЖ., Джон М.Д. Основы инвестирования / Л. Гитман, М.Джон – М.: Дело, 1997. - 991 с.
6. Дуфенюк О.М. Управління механізмом залучення інвестиційних ресурсів в аграрний сектор економіки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук.: спец. 08.02.03 / О.М. Дуфенюк. – Львівський нац. ун-т ім.І.Франка. – Л., 2004. – 20с.
7. Економічна енциклопедія: у трьох томах Т 3 / [відп.ред. С.В. Мочерний]. - К : Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.
8. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / [за ред. Романа Дяківа]. - К.: Міжнародна економічна фундація, 2000.- 450 с.
9. Завгородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. – 3-тє вид., випр. та доп. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. – 587 с.
10. Захарін С.В. Моніторинг інвестиційного клімату // Фінанси України. - 2001. - №1. - С.111-117.
11. Іванов С.В. Інвестиційна привабливість регіонів та видів економічної діяльності регіональної економіки. Дис-ція на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук по спеціальності: 08.00.01 / Іванов С.В. - Придніпровська державна академія будівництва та архітектури. – Дніпропетровськ, 2005. – 166 с.
12. Управління інвестиціями на підприємстві / [Козаченко Г.В., Антіпов О.М., Ляшенко О.М., Дібніс Г.І.]. - К.: Лібра, 2007. - 368 с.
13. Крамов Р.А. Инвестиционный потенциал и социально-экономические условия его реализации в трансформационной экономике: Автореф. дис. к-та экон. наук: 08.00.01 / Российская академия НАУК Институт Экономии. – Москва, 2007. – 20с.
14. Kimberly I.R. Environmental Constraints and Organizational Structure: A Comparative Analysis of Rehabilitation Organizations // Administrative Science Quarterly. – 1975. - №20. – P.1-19.
15. Лукинов И., Онищенко А., Пасхавер Б. Аграрный потенциал: исчисления и использование // Вопросы Экономии. – 1998. - №1.
16. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність. Навчальний посібник / Майорова Т.В.– К.: ЦУЛ, 2003. – 367 с..
17. Мартиненко В.Ф. Державне управління інвестиційним процесом в Україні: [монографія] / Мартиненко В.Ф. - К.: Вид-во НАДУ, 2005. - 296 с.
18. Нечитайло У.П. Аналіз сучасних підходів до визначення інвестиційного потенціалу регіону // Науково-практичний журнал. «Інвестиції: практика та досвід». – 2010. - №15. - С.25-29.
19. Нечитайло У.П. Структурно-видові підходи до управління інвестиційним потенціалом регіону // Всеукраїнська науково-практична конференція «Економічна наука: нове вызови и перспективи». - м. Миколаїв, 5 июля 2010 р.(С.24-26).
20. Нечитайло У.П. Динаміка іноземних інвестицій: узагальнення тенденцій в Україні та Закарпатті // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія. «Економіка». – 2008. – №25. - С.108-117.
21. Пересада А.А. Інвестиційний процес в Україні / Пересада А.А. - К.: «Видавництво Ліра» ТОВ, 1998. - 392 с.
22. Покатаева К.П. Теоретичні аспекти визначення категорій «Інвестиційний потенціал» та «Інвестиційна привабливість» [Електронний ресурс] / К.П. Покатаева // Науково-технічний збірник «Комунальне господарство городів». - 2007. - №75 – С.262-268. - Режим доступу: <http://eprints.kname.edu.ua/1542/>
23. Приймак В. Трудовий потенціал та механізм його реалізації в регіоні [монографія] / В.Приймак – Львів: Видавн. Центр ЛНУ ім. І. Франка, 2002.- 383 с.
24. Стеченко Д.М. Інноваційні форми регіонального розвитку: навч.посіб. / Д.Стеченко – К.: Вища шк., 2002. – 254 с.
25. Титаренко Н.О., Поручник А.М. Теорії інвестицій :навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] /Н.О. Титаренко, А.М. Поручник. – К.: КНЕУ, 2000. – 160 с.
26. Ткаченко К.Л. Управління розвитком економіки на основі активізації бюджетно-інвестиційних процесів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук.: спец.: 08.02.03/ Ткаченко К.Л.– ІЕП НАН України. - Донецьк, 2003. – 20 с.
27. Тумусов Ф.С. Стратегия формирования и реализации инвестиционного потенциала региона. / Тумусов Ф.С. – М.: РАГС, 1995. – 215 с.
28. Туріянська М.М. Інвестиційні джерела / Туріянська М.М.– Донецьк: Юго-Восток, 2004. – 317 с.
29. Федоренко В.Г. Інвестиційний менеджмент: навчальний посібник / Федоренко В.Г. – К.: МАУП, 2001. – 280 с
30. Філіпенко А.С. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть / Філіпенко А.С., Будкін В.С., Гальчинський А.С.– Київ: Либідь, 2002. - 470 с.
31. Фоломьев А., Ревазов В. Инвестиционный климат регионов России и пути его улучшения / Фоломьев А., Ревазов В. // Вопросы экономики. - 1999. – № 9. - С.65-72.
32. Холл Р.Х. Организации: структуры, процессы, результаты / Холл Р.Х. – СПб: Питер, 2001. – 329 с.
33. Цурелин А.В. Формирование и реализация инвестиционного потенциала предпринимательства в сфере производства. Автореф. кандидата экономических наук по специальности: 08.00.05 / Цурелин А.В.– Российская академия государственной службы при Президенте Российской Федерации. - Москва, 2007. – 20 с
34. Шаблій О.І. Нові підходи до категорії «рекреаційний потенціал» / Шаблій О.І., Шаблій З.О // Проблеми регіональної політики: [Зб. наук. Праць]. – Львів: Інститут регіональних досліджень, 1999. - 510 с.
35. Шарп У. Инвестиции / Шарп У., Александер Г., Бейли Дж.; пер. с англ. - М.: ИНФРА-М, 1999. - 1028с.